

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0176

LOG Titel: Caput Trigesimum Nonum. Adnotatio in Rhabarbarum. - Negen en Dertigste Hoofdstuk. Aantekening op de Rhabarber

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM OCTAVUM.

Pilosella Amboinica.

Hæc plantula aliquot rectos emittit caules una ex radice, spithamam vel pedem altos, sine lateralibus ramulis, illis folia adstant solitaria, plerumque erecta, pusilla, vix pollicem longa, ac sextam partem lata, densis canisque pilis hirta, quales & caules sunt, ita ut tota plantula pilosa sit, sed in caulibus longiores sunt pili, uti in *Pilosella Europæa*.

Ex alis superiorum foliolorum tenuis excrescit pedunculus, solitarium sustinens flosculum, qui videtur esse formatus ex unico petalo, quique extensus est & cœruleus. Radix tenuis est, intorta, & fibrillosa.

Altera ejus species est alba, a priore non diversa, nisi quod altior excrescat, ac foliola majora gerat, densis quoque pilis hirta, sed ejus flosculi albi sunt, ejusdemque formæ.

Nomen. Latine *Pilosella Amboinica*, cujus mentionem hic modo feci, quum incolis ignota sit, ob pulchram vero ejus formam præterire eam nolui.

Locus. In nudis crescit collibus, undique circa Castellum Victoriam, ubi solum est durum, gracile, & saxosum, ventoque, ac foliis rite expositum, & ubi raræ sunt aliæ plantæ, in hortis facile transplantari potest, sed semen ibi producere recusat.

Ufus ejus nullus huc usque mihi notus est.

N. B. Hujus plantulæ nullam inveni apud nostrum Auctorem Figuram.

CAPUT TRIGESIMUM NONUM.

Adnotatio in Rhabarbarum.

Lector non exspectet hic descriptionem plantæ, quæ Rhabarbarum profert, quum illa in Amboina, ac forte in tota India sit ignota, solummodo hic puto ea addere, quæ ex Sinensium relatu edoctus fuerim de Rhabarbaro, de illo nempe, quod in Sina crescit, postea enim indicabitur, in multis obcurrere Borealis Asiæ locis.

Sinense Rheum itaque ipsis dicitur *Tay-bông*, apud Patrem Martinum in *Sinensi Atlante* pag. 44. *Tay-boang*, ac duplex est, primo verum Rhabarbarum montanum, quod servant in Sina, nec deferunt, secundo vulgare, quod in planis crescit locis, quodque in hortis colunt, ac peregrinis vendunt.

Primum sequenti comparatur modo. Provincia *Suchuen*, vulgo *Tschuan* dicta, est provincia montana, ac ferox, non tantum per terribiles inviosque montes & ingentes solitudines, sed præterea referta est Serpentibus, Tigridibus, & cunctis noxiis animalibus, ita ut homines istos frequentare montes nequeant, in quibus verum crescit Rheum, ut id vero conquirant, Sinenses magnas pascunt Simias, ac præterea verum Rheum in suis habent hortis, & in vallibus prope urbes, forma omnino conveniens cum illo, quod in montibus crescit, atque unde primo deductum fuit, hoc docent mansuetas Simias effodere, ac quomodo id depurare debent, ac fissâ Rottangâ perforare, & corporibus suis adpendere, dein hæc Simias ad feroces istos montes mittunt, talibus Rottangis ipsarum corporibus adpensis, quæ ob velocitatem infidias & insultus ferarum facile possunt evitare.

Illæ, quum verum ibi inveniunt Rheum, quod antea bene edoctæ sunt, mox solitum peragunt opus effodiendi, depurandi, Rottangis istis perforandi, quodque instar Rosariorum corporibus adpendent, quodque tamdiu peragunt, donec cunctæ Rottangæ sunt completæ, tumque præda onusta ad suos redeunt magistros, qui hoc indigenis vendunt Sinensibus, alterumque in hortis cultum & excretum peregrinis, quodque simili modo perforant, ac formant, ita ut vix a vero

AGT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Amboinsche Muize-oor.

Dit Kruidken wast met eittelyke regte steelen op, uit eene wortel, een span of een voet hoog, zonder zyde-takken, daar aan staan de blaadjes enkeld, meest opwaarts gekeert, klein, scharps een duim lang, een sesdepart breed, met digte gryze hairtjes bekleedt, gelyk ook de steelen, zoo dat het gebeele gewas bairagtig is, dog aan de steelen zyn ze langer, gelyk in Europa de *Pilosella*, of *Muizen-oor*.

Uit den schoot der bovenste blaadjes komt een dun steeltje voort, dragende een enkeld klein bloempje, scharpsende van een blad gemaakt te zyn, uitgebreid en ligt-blaauw. De wortel is dun gedraait, en vol vazeligen.

De tweede zoorte hier van is de witte, van de voorgaande niets verschillende dan dat ze hooger opschiet, en de blaadjes wat groeter heeft, ook met digte hairtjes bezet, maar de bloempjes zyn wit, en van het zelve fatsoen.

Naam. In het Latyn *Pilosella Amboinica*, alzo tot memorie genoemt, om dat het by de Inlanders onbekent is, en ik het wegens zyne mooje gedaante niet hebbe willen voor by gaan.

Plaats. Het wast op kale beuvelen rondom het Casteel *Victoria*, daar een harde, magere, en steenige grond is, winderig en wel ter zonne staat, ook weinig andere ruigten groeit, het laat zig wel in de boven verplanten, maar wil geen zaad voort-brengen.

Gebruik. Daar van is nog niet bekend.

N. B. Van dit plantje heb ik geen Figuur by onzen Auteurs gevonden.

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Aantekening op de Rhabarber.

Den Leezer zal alhier geen beschryving van de plantte, die het Rhabarbar geeft, verwagten, terwyl de zelve in Amboina, en misschien in gants Oostindien onbekent is, alleenlyk vind ik goed hier by te zetten, het geene ik uit het relaas der Chinezen van de Rhabarbar geleert hebbe, te weten van die in China wast, want hier zal gezegt werden, dat ze op weele plaatzen van 't Noorder Asia gevonden werd.

De Chinezen Rhabarbar dan werd by hun lieden genaamt *Tay-hông*, by Pater Martinus, in zyn Chinezen Atlas pag. 44. *Tay-hoang*, en is tweederlei, ten eersten de opregte Berg-Rhabarbar blyft in China, en werd niet uitgevoert, en ten tweeden de gemeene, die in de laagte wast, en die ze in bunne booven aankweeken, en aan de vreemdelingen verkoopen.

De eerste werd op de volgende manier verkreegen. De Provincie *Suchuen*, in 't gemeen *Tschuan* genaamt, is een bergagtige Provincie, niet alleen van akelige en ontoegankelyke bergen en vreeszelyke wildernissen, maar ook daar en boven bezet met Serpentes, Tygers, en alle schadelijke Dieren, zoo dat de menschen op die bergen niet kunnen komen, op dewelke de regte Rhabarbar wast, om dezelve nu te krygen, voeden de Chinezen groote Apen op, en hebben daar en boven het regte Rhabarbar ook in hunne tuinen, en in de leegten by de Steden van gedaante gants gelyk, 't geene op de bergen wast, en waar van daan het eerst gebragt is, dit leeren ze de tam gemaakte Apen uitgraven, en hoe ze dezelve zullen schoon maken, met een gespleete Rottang doorbooren, en om het lyf hangen, daar na laten ze de Apen na dat woeste gebergte lopen, met zulke Rottangen om 't lyf behangen, dewelke wegens bunne raddigheid de lagen en het bespringen van de wilde dieren ligt kunnen ontgaan.

Deze dan vindende het regte Rhabarber in 't gebergte, dat ze van te vooren wel kennen, vallen straks aan hun gewoonlyk werk van uitgraven, schoon maken, met Rottangs te doorbooren, en als Paternosters om het lyf te hangen, zoo lange vroetende tot alle bunne Rottangs vol zyn, als dan komen ze met bunne buit beladen weder by hunne meesters, dewelke dit aan de naturele Chinezen verkoopen, en het ander, dat in de tuinen gebavent en geplant werd aan de vreemdelingen, het zelve op gelyke manier

vero distingui & dignosci possit Rheo. Sinenses vero Medici tam experti sunt, ut ex foraminibus cognoscere possint, an ab hominibus an vero a Simiis fuerint parata.

Hocque ultimum illud est, quod Sinenses tanta copia peregrinis vendunt, atque antea nostris mercatoribus in Taywana solebant vendere. Hoc etiam effecit, quod Pater Martinus crediderit & scripserit, nullum Rhabarbarum spontaneum esse, sed omne in hortis multo labore & cura coli, forma & modo, quo Brassica nostra, cunctasque effossas radices de industria ab hominibus perforari, & funiculis alligari, atque in umbra, non autem in Sole ficari, contra a variis intellexi Sinensibus, revera montanum esse Rhabarbarum, quod pro Rege & Magnatibus in ipsorum fervatur patria.

Eodem loco nobis conatur persuadere, nullum verum esse Rhabarbarum, nisi quod in ista Provincia Suchuen crescat, illudque inde & ex regione Xenghi quotannis educi, per legationes Mogollorum & Persarum ad ipsorum patriam, uti & per Tartaros Occidentales per regiones Tibet & Cascar ad ingentem Metropolim Samarkant, & inde per mare Caspicum ad Astracam, unde per Wolgam & Ruffiam ad nos transfertur, quod in causa fuit, veteres credidisse, omne Rhabarbarum crescere ad fluvium Rha seu Wolgam.

Ex Sinensibus vero istis intellexi, illos a Tartaris Occidentalibus audivisse, Rhabarbarum in ipsorum quoque patria crescere, quod sine dubio idem est, quod ad Samarkant defertur. Sic quoque ex quibusdam intellexi mercatoribus, qui per Moscoviam iter fecerunt, sese ibi Rheum magna copia vidisse vendi, idemque crescere in regione Siberia, & juxta Wolgam usque ad Astracanam, sed ibi est paulo minus, oblongius, & magis fuscum, mihi porro declarantes, sese verum Rhabarbarum bene posse dignoscere a Rhapontico, quod radix est magis oblonga.

Ita ut verosimile sit, veteres omne Rheum accepisse ex borealibus regionibus fluvii Rheæ, & subsequentes Arabes suum ex Sina, & vicinis regionibus, ac proinde eos vocasse Rhabarbarum *Raved seni*, h. e. *Sinense Raved* seu radicem.

Memorata ista Simiæ plerumque a pauperibus & mendicis mansuetæ redduntur, qui victum inde habent, quique docent eas omne peragere opus domesticum, uti Oryzam tundere, terere, molire, aquam petere &c. credunt enim, sagax hocce animal bene intelligere posse hominum mandatum, sed de industria stupidum se gerere, ne nimios ipsis inponant labores, quod & quidam Africani & Brasilienses de suis quoque credunt Simiis.

In quibusdam frustis reperitur superesse frustulum ligneum, quod residuum est funis filvatici, quo Simiæ radicem perforarunt, ac proinde characterem præbet genuini, quod etiam minus est vulgari, quodque ipsis in paucis usu est.

Ufus. Apud Sinenses verum Tayhong medicis tantummodo confidetur, qui eo in pauca utuntur quantitate ad corpus leniter purgandum. Istius Tayhong pondus sumunt triginta granorum Sagæ, h. e. fescui drachmæ, atque id coquant in vulgari Oryzæ patina aqua repleta, donec tertia fere pars sit consumpta, adfunduntque ipsi parum Arecæ, ut ingratum tollant faporem, ac sic propinant ad corpus depurandum.

Infusum Rheî cum Areca mixtum etiam tentavi, sed comperi, hoc nostro palato non convenire, quum simplex infusum gratius sit pro potu, quin in Sina Areca melioris sit gustus. Sic quoque sciendum est, ante vel post adsumptum Rheum nullum saccharum vel aliud quid dulce esse sumendum, quum nauseam parat ingentem, sed melius est, si Siri Pinanga super masticetur. Cæterum Rhabarbarum supra Porphyritim terunt cum aqua, ac talibus propinant, qui ex cibo nimis repleti sunt, ut per quotidianam evacuationem gracilior is fiat. In initio Dysentericæ illud quoque adhibent, uti nostri Medici.

manier doorborende, en zoo fatzoenerende, dat men 't qualyk van 't Berg-Rhabarber onderscheiden kan, dog de Chinese Doctoren zyn zoo perfect, dat ze aan de guten konnen zien, of ze van Menschen of Apen gemaakt zyn.

Dit laatste dan is 't geene, dat de Chinese in zoo grooten menigte aan de vreemdelingen verhandelen, en voor dezen aan onze Kooplieden in Taywan plagten te verkoopen. Dit heeft ook genoemde Pater Martinus doen geloven, en schryven, dat geen Rabarber in 't wild wast, maar allegaar in de boven met groote vlyt en zorg opgekweekt word, in gedaante en manier als onze Kool, dat alle de uitgegrave wortelen al willens van menschen doorboort aan touwettjes geregen, in schaduw, en niet in de zonne gedroogt werden. Daar en tegen heb ik van verscheide Chinese verstaan, dat 'er in der daad een Berg van Rabarber zy, die voor bunnen Koning en Grootenin 't Land behouden wert.

Aan dezelve plaats wil by ons ook doen geloven, dat geen andere opregte Rhabarber zy, dan die in genoemde Provincie Suchuen wast, en dat die van daar, en uit het landschap Xengzi jaarlyks uitgevoerd werde, door de gemaakte gezantschappen der Mogollen en Persianen na hunne landen, als mede de Westertartaren door de landen Tibet, en Cascar na de groote Koopstad Samarkant, en van daar over de Caspische Zee naar Astrakan, van waar ze langs de Wolga en door Ruffien tot ons gebracht werden, 't welk de ouden heeft doen geloven, dat alle Rhabarber wasse aan den Stroom Rha of Wolga.

Maar uit de Chinese zelfs heb ik verstaan, van de West-Tartars geboort te hebben, dat Rhabarber in hunne landen mede wast, dewelke buiten twyffel is die geene, die na Samarkant gebracht wert. Zoo heb ik ook van zommige Kooplieden verstaan, die in Moscovien gereist hebben, dat ze aldaar de Rhabarber in menigte hebben zien verhandelen, dat dezelve wast in 't landschap Siberia, en langs de Wolga-stroom tot Astrakan toe, dog is dezelve wat kleinder, langwerpiger, en bruinder. My verders verzekende, dat zy de regte Rhabarber wel konden onderscheiden van de Rhaponticum, 't welk een langwerpige wortel is.

Zoo dat het nog waarschynelyk is, dat de Ouden al hun Rhabarber uit de Noorse landen van de Rivier Rha gekregen hebben, en de navolgende Arabiers de hunne uit China of de aangrenzende landen, en daarom dezelve Rhabarber Raved seni, dat is Chinese Raved genoemd hebben.

De bovengemelde Apen werden meest van arme lieden en bedelaars tam gemaakt, dewelke hunne kost daar mede verdienen, dezelve leerende alderhande huizelyke werken doen, als ryft stampen, vryven, malen, water halen &c. want zy gelooven, dat dit snode beest der menschen commando wel verstaan kan, maar al willens zig wat slegt houdt, op dat het niet werken moet, gelyk zommige Africanen en Brasilianen van hunne Apen ook geloven.

Men vindt in zommige klompen vast steeken een stukje hout, 't welk het overblyfzel van een Bostouw is, waar mede de Apen de wortel doorsteeken hebben, en dierbalven een kenteken van de opregte, die ook kleinder walt dan de gemeene, en by hun in klein gebruik is.

Gebruik. By de Chinese wert het opregte Tayhong alleenlyk de Doctoren toebetrouwt, die het zelve in kleine quantiteit gebruiken, om het ligbaam zagtjes te purgeren. Zy nemen ook van Tayhong het gewigt van dertig Sagakorrels zwaar, dat is anderhalve drachma, en koken 't in een gemene ryfkom vol water, tot dat het omtrent een derdepart verliest, en gieten een weinig Arak daar by, om den viesjen smaak te benemen, en drinken 't alzoo om 't lyf te purgeeren.

De infusie van de Rhabarber met Arak te vermengen heb ik geprobeert, en bevonden, dat zulks voor onze mond niet en deugt, zynde de enkele infusie aangenamer om in te nemen, of ze moesten in China beter Arak hebben. Zoo moet men ook weeten, dat men voor of na 't innemen van Rhabarber geen zuiker of zoetigheid gebruiken mag, vermits zulks een groote walging veroorzaakt, maar beter is het een Siri Pinang daar op geaawwt. Anders vryven ze de Rhabarber op een steen met water, en geven ze die geene te drinken, die van vet overladen zyn, om dezelve door een dagelykze afgang wat mager te maken. In 't begin van een roode loop gebruiken ze het ook, gelyk onze Doctoren.